

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА
МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ
В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 33

Заснований в 1996 році

Рівне – 2005

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ: ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 33. — Рівне: РДГУ, 2005. — 138 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем педагогіки, дидактики, історії педагогіки, теорії і методики трудової підготовки, профорієнтації, виховання дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, практичних працівників освіти, керівників загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Хом'як Іван Миколайович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Заступник головного редактора:

Янцур Микола Сергійович – кандидат педагогічних наук, професор (відповідальний секретар) (Рівненський державний гуманітарний університет).

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Бех Іван Дмитрович – доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Інститут проблем виховання АПН України);

Воробійов Анатолій Миколайович – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Дем'янчук Анатолій Степанович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України (Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка Степана Дем'янчука);

Карпенчук Світлана Григорівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Коваль Ганна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Левківський Михайло Васильович – доктор педагогічних наук, професор (Житомирський державний педагогічний університет ім. Івана Франка);

Лисенко Неля Василівна – доктор педагогічних наук, професор (Прикарпатський державний педагогічний університет ім. В. Стефаника);

Лісова Світлана Валеріївна – доктор педагогічних наук, професор (Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка Степана Дем'янчука);

Малафійк Іван Васильович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Мітюров Борис Никифорович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павелків Роман Володимирович – доктор психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павлютенков Євген Михайлович – доктор педагогічних наук, професор (Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти);

Пальчевський Степан Сергійович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор (Національний університет “Острозька Академія”);

Поніманська Тамара Іллівна – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Савчин Мирослав Васильович – доктор психологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

Терещук Григорій Васильович – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

Тищук Віталій Іванович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол №5 від 30.12.2005 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10. 2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 08 — 4.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2005

Випуск 33, 2005. Наукові записки РДГУ.

11. Памятная книга дирекции народных училищ Волынской губернии на 1912 г. – Житомир, 1912. – 318 с.
12. Скворцов Н. Наша школа // Педагогический листок. – 1908. – Кн. I. – С. 66-72.
13. Фармаковский В. Из жизни и опыта иноземной школы // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1912. – №1. – С. 57-75.
14. Фармаковский В. Народная школа в Швейцарии // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1914. – №1. – С. 129-173.
15. Dodatek do "Dziennika urzedowego" №28. – 1906. – 12 s.
16. Dziennik urzedowy c. k. Radu szkolnej krajowy w Galicyi. – Lwow, 1912. – 650 s.
17. Ogrod szkolne // Muzeum. – 1911. – Т. I. – С. 508.
18. Ogrody uczniowskie // Muzeum. – 1911. – Т. I. – С. 318.
19. Sprawozdanie z posiedzen Kol // Muzeum. – 1911. – Т. I. – С. 63-64.

Резюме В статье анализируется процесс развития школьного садоводства и огородничества ведущих зарубежных странах и в Украине в начале XX века. Представлен взгляд педагогов прошлого на школьный сад как на идеальную наглядность, средство воспитания эстетических и патриотических чувств школьников.

Ключевые слова: педагогика, естествознание, ботаника, садоводство, огородничество, учебно-воспитательный процесс, познавательная активность, самостоятельность, наглядность.

The summary. The article clears up views of pedagogues of. The past on school garden and Kitchen-garden as an ideal visuality – an inexhaustible source of knowledge about nature. The characteristics of The state of school gardening and market – gardening at the beginning of the XX century in the leading foreign countries and in Ukraine were diven.

Key words: natural sciences, botany, fruit-culture, gardening, learning and educational process, visual aids, means of education, cognitive activity fruit.

Одержано редакцією 01.11.2005.

УДК: 378.071+786.8

С.С. ДИМЧЕНКО

ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ ТА ДОСВІД М.І. РІЗОЛЯ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО БАЯННОГО МИСТЕЦТВА

Резюме. Почесно і водночас відповідально бути першопрохідником у будь-якій царині людської діяльності. Саме таким у справі становлення і популяризації улюбленого в народі інструмента баяна є Микола Іванович Різоля-народний артист України, професор, протягом 50 років керівник Квартету баяністів Київської філармонії. У статті автором розглядаються аспекти вирішення проблем щодо значення виконавських та педагогічних принципів Миколи Різоля в розвитку баянного мистецтва України.

Ключові слова: баянне мистецтво, музична педагогіка, музична освіта, методика викладання, формування репертуару, майстерність баяніста, критичний розум, специфіка, виконавські та педагогічні принципи.

Розвиток баянного мистецтва, становлення вітчизняної музичної педагогіки, формування основ навчання баяністів в Україні, практичні успіхи виконавства та вихід представників Національної музичної академії ім. П.І. Чайковського на міжнародну арену неможливо уявити без імені видатного баяніста, народного артиста України, професора, керівника Квартету баяністів Київської філармонії Миколи Івановича Різоля [3]. Упевнений, що всі, хто цікавиться народно-інструментальним мистецтвом, знають і шанують ім'я цієї справді унікальної людини.

Продовжуючи справу М.М.Геліса, М.І.Різоля сьогодні сприяє поширенню музичної освіти в Україні, підвищенню майстерності виконавців-баяністів, розвитку методики викладання, формуванню репертуару з числа кращих зразків світової музики. Глибоке розуміння музичного мистецтва і місця народно-інструментального жанру в ньому, критичний розум, спостережливість, наполегливість, працьовитість, яскрава уява М.І.Різоля дозволили йому побачити "обрі" майбутнього баяна і брати участь у його наближенні. Любов до народної творчості, баяна, знання специфіки, потенціальних можливостей цього унікального інструмента, гаряче бажання вивести його на рівень утверджених у мистецтві форм музикування - усе це визначило життєвий шлях Миколи Різоля [1].

Микола Іванович Різоля народився 19 грудня 1919 року в Дніпропетровську, точніше у його лівобережній частині - Амур-Нижньодніпровську.

В сім'ї Різолів було п'ятеро дітей. Мати - Єфросинія Пилипівна займалась важким домашнім господарством і вихованням дітей. Батько-Іван Сергійович – старіший кадровий робітник заводу ім. К.Лібкнехта. Більше 45 років трудового життя він віддав цьому заводу. Батько користувався авторитетом не тільки як кваліфікований робітник, але й як умілий гармоніст-любитель. Повертаючись із заводу, він нерідко брав гармоніку і довго виводив задушевні народні пісні і запальні танці. Вразливий Микола прислухаючись до гри батька, рано виявив сильний потяг до музики і незвичайні музичні здібності. Він із захопленням підспівував батькові, або "підігравав" на своєрідному музичному інструменті...гребінці. Іван Сергійович звернув увагу на велику цікавість сина до музики і сам став навчати його гри на гармошці. Але одного разу Микола вперше почув

баян. Його звучання підкорило душу музичного хлопчика. Микола впросив батька купити заповітний інструмент. Нелегко було в той час багатодітній сім'ї придбати дорогу річ. Довелось відмовитись від багато чого необхідного, але п'ятирядний баян купили.

Хлопчик із захопленням став займатись на баяні, самостійно підбираючи на слух різні мелодії. Але, звичайно, такі "заняття" не могли принести великого результату. Миколу віддали до відомого в той час педагога Ф.Сербіна, у якого він займається, з середини 1933 року до переїзду в Київ. Він вивчив нотну грамоту, почав грати такі твори, як "Турецький марш" В.Моцарта, "Музичний момент" Ф.Шуберта, "Вальс" №10 Ф.Шопена та інші. Розширилось коло музичних вражень маленького музиканта, поглибився його інтерес до музики: захоплення перетворилось на мрію про професію баяніста. Вже в той час почалось насичене концертне життя Миколи: він виступав у школі, де навчався, на заводі, де працював його батько. Потрібно сказати, що виступав Микола із захопленням, із прагненням принести людям радість, естетичну насолоду. Це принесло йому і перший успіх - беручи участь в огляді художньої самодіяльності на заводі ім. К.Лібкнехта, він одержав перший у житті подарунок як виконавець - іменний годинник.

У 30—роки поруч з професійним мистецтвом розвивається і художня самодіяльність, у т.ч. і армійська. Саме в цей період створювались армійські ансамблі пісні і танцю, інші колективи художньої самодіяльності, у складі яких було немало талановитих підлітків-вихованців. Серед них опинився і 14-річний Микола Різол. Так сталося, що виступаючи одного разу на молодіжному вечорі, він зустрівся з командиром Червоної Армії П.Шкурпатом, який зацікавився талановитим хлопчиком і, дізнавшись від батька, що сім'я перебуває в матеріальній скруті, висловив бажання допомогти юному музиканту. Микола був представлений керівництву Дніпропетровського Будинку Червоної Армії. Саме в цей вечір там відбувся концерт армійської художньої самодіяльності і Миколу попросили взяти в ньому участь. Незабаром керівництво Будинку Червоної Армії вирішило взяти хлопчика на виховання. Цей період можна вважати переломним у житті Миколи Різоля: починається багаторічний зв'язок із Червоною Армією. Вихованець тридцятій Червонопрапорної Іркутської дивізії – М. Різол з музикою і піснями завжди в гурті червоноармійців.

У 1934 році проходить олімпіада червоноармійської художньої самодіяльності Київського військового округу. Участь у ній бере вихованець Червоної Армії Микола Різол, де здобуває першу премію як соліст-баяніст. Командуючий Київським військовим округом, відомий полководець Й.Якір вручив йому грамоту і цінний подарунок.

У тому ж році на гастролі до Дніпропетровська приїздить популярний у той час квартет ім. Іпполітова-Іванова, який складався з членів сім'ї Онегіних. Талановите виконання квартетом "Патетичної" сонати Бетховена надовго залишилось в пам'яті юного музиканта.

У 1935 році в числі кращих учасників художньої самодіяльності Київського військового округу Миколу було направлено до Москви для участі в концерті-рапорті делегатам УП з'їзду Рад. Концерт проходив у Великому театрі, на якому були присутні керівники партії і уряду.

Микола Іванович так згадує про це: "Пам'ятаю, як мене, хлопчика маленького зросту, у якого за словами очевидців, із-за баяна не було видно голови, вивели на авансцену Великого академічного театру в Москві, посадили перед завісою на дерев'яний футляр з-під мого інструменту (стілець виявився високим)".

За успішну участь у цьому концерті наказом Наркома оборони М.І. Різол був нагороджений цінним подарунком.

Назавжди поріднився Микола з людьми у воєнних шинелях. Червона Армія проявила материнську турботу про долю здібного юнака. Головне політичне управління РКЧА направляє хлопчика навчатися до Київського музичного училища. Перед від'їздом Миколи з Москви начальник політуправління Я.Гамарник наставляв його: "Граєш, ти Миколо, добре, але грати повинен ще краще, так як у тебе є для цього талант. Повчись, станеш кращим баяністом Червоної армії. У нашій Червоній Армії баян дуже люблять, без нього боєць не мислить свій відпочинок" [12]).

Учителем Миколи в училищі стає відомий київський баяніст А.Магдик. Він привив М.І. Різолу справжні професійні навички, поглибив його музичну культуру, розвив художній смак. Вже через рік після згаданої олімпіади була випущена грамплатівка із записом "Вальсу" №6 Шопена у виконанні М.І. Різоля. Звернення до класичної музичної літератури, у той час складної для виконання на баяні, ще раз приводило молодого музиканта до думки про недосконалість інструмента, про необхідність розширювати його виразові можливості.

Поряд із постійним вдосконаленням майстерності соліста-баяніста, М.І.Різол у 1936-37 роках виступає і як ансамбліст: грає в ансамблі народних інструментів Київської філармонії, яким керував О.Мартинсен. З учасників цього ансамблю створюється тріо баяністів, до складу якого крім М.І. Різоля, входили М.Горенко і П.Дацько. З найскладніших творів тріо зіграло першу частину "Симфонії" Соль-мінор В.Моцарта.

У музичному училищі М.І. Різол потоваришував із І.Журомським. Міцна дружба і творча співпраця з ним привели до появи дуету баяністів. У 1937 році, коли Миколі запропонували вступити добровольцем на дійсну військову службу, він порадив І.Журомському наслідувати його приклад. З цього часу вони разом беруть участь в оглядах червоноармійської художньої самодіяльності, виконуючи твори Бетховена, Чайковського та ін. Талановитий художній колектив - дует баяністів-виконував в той час велику виховну, культурно-освітню роботу серед бійців Червоної Армії: засобами народних інструментів ніс у маси кращі зразки світової музичної культури.

1939 рік був знаменним і насиченим в житті М.І. Різоля. Він закінчив музичне училище і демобілізувався з армії. У цьому ж році він вступив до Київської консерваторії в клас професора М.Геліса.

Одночасно починається і педагогічна діяльність Миколи Івановича в Київському музичному училищі. Але зв'язків з Червоною Армією він не перериває: працює баяністом театру Київського військового округу.

У 1939 році в Москві відбувся Перший Всесоюзний огляд виконавців на народних інструментах. М.І. Різолі бере участь у ньому як баяніст-соліст і стає його лауреатом-першим лауреатом-баяністом в Україні. Але мрія про створення баянного ансамблю займає все більше місця в житті М.І. Різоля. У цьому ж огляді брав участь дует баяністів у складі сестер Білецьких – Марії і Раїси. Журі присудило Марії третю премію і звання лауреата, Раїса була відзначена дипломом. Повернувшись до Києва, музиканти двох дуетів вирішили створити квартет баяністів. Нелегкий шлях очікував молодих.

Спільна робота відкрила перспективу творчого зростання і захопила баяністів. Але вже на перших кроках у діяльності квартету стали відчуватись певні труднощі з репертуаром, адже музична література для баяна тоді тільки починала створюватись. У цю роботу активно включився М.І. Різолі: він пише обробки народних пісень та танців, робить переклади популярних творів класичної музики.

Війна тимчасово перервала роботу квартету. М.І. Різолі і І. Журомський пішли на фронт. На їх озброєнні, поряд з автоматами, були й баяни. З перших днів війни М.І. Різолі- соліст ансамблю пісні і танцю Південно-Західного фронту, колективу славної долі (художні керівники-заслужені артисти УРСР Е.Шейнін і П.Вірський). Нелегкими фронтовими дорогами пройшов ансамбль шлях від Сталінграду до Берліна. Він виступав безпосередньо на передових позиціях у самих складних фронтових умовах, допомагаючи радянським воїнам перемагати. Коли затихали бої, артисти з'являлись серед бійців, організовували їх дозвілля. М.І. Різолі свято пам'ятав і всіма силами намагався виконувати заповіт Я.Гамарника. Задушевна пісня, завзятий танець у його виконанні піднімали бойовий дух бійців, надихали їх на нові подвиги. Найкраще про це сказав Маршал Г.К.Жуков, звертаючись до учасників ансамблю на вечорі, присвяченому Дню Перемоги: "Ви дуже допомагали. Туди, де було важко, я завжди посилав важку артилерію і ваш ансамбль. Артилерія громила ворога, а ви піднімали настрій бійців, вселяли в них надію, закликали до подвигів, піднімали дух армії. Дуже вам дякую за це!" [8].

Під час війни ансамбль надав понад 3000 концертів.

Неодноразово виступав ансамбль і перед населенням звільнених міст і сіл. На одному з таких концертів у польському місті Любліні М.І. Різолі слухав професор Познанської консерваторії, лауреат 1 Міжнародного конкурсу піаністів ім. Ф.Шопена С.Шпинальський. Різолі виконував "Вальс" № 7 Шопена. На нотах М.І. Різоля С.Шпинальський залишив запис: "Захоплений хоробрістю починання і майстерністю виконання... Не інструмент прикрашає людину, а людина інструмент- стара істина ще раз блискуче доведена паном М.І. Різолем. Ніяк не чекав, що цей шедевр Шопена міг так благородно і правильно в художньому розумінні прозвучати у виконанні баяніста" [11].

У ці роки М.І. Різолі продовжує вдосконалюватись як баяніст - ансамбліст. Ним були створені дует і квартет баяністів з артистів ансамблю, у репертуарі яких поряд з фронтовими піснями була і класична музика.

Серед учасників ансамблю був композитор М.Чайкін, уже тоді відомий як диригент, майстер інструментовки (18). Творча дружба двох молодих музикантів принесла чудові плоди. М.Чайкін високо цінував М.І. Різолі як виконавця, його глибоке розуміння музично-виразових якостей баяна, а М.І. Різолі, зі свого боку, схилився перед М.Чайкіним, як композитором. Це, звичайно, і привело до спільного замислу про створення великого твору для баяна. Одного разу Микола Іванович на листі нотного паперу побачив чайкінський запис: "Соната сі-мінор для баяна". М.І. Різолі зразу ж взяв баян і почав награвати написане. Того вечора довго ще працювали обидва музиканти.

Головна партія першої частини Сонати була написана М.Чайкіним за один вечір. Вся ж частина була закінчена до дня звільнення Києва від німецько-фашистських загарбників (6 листопада 1943 року); друга частина – "Тема з варіаціями" – під час двотижневого перебування ансамблю у звільненому Києві. Тоді ж народилась тема третьої частини – "Скерцо". А десь на межі з Польщею, під час запеклих боїв Першого Білоруського фронту, визрів "Фінал" сонати. У спілці композиторів України, де була виконана Соната ще в роки війни, вітали обох: М.Чайкіна як автора музики і М.І. Різоля – першого її виконавця. Вже через кілька років на авторському концерті М.Чайкіна в Києві, де виконувалась і Соната, професор М.Геліс відмітив: "Сьогодні всі баяністи поділяються на тих, хто вже зіграв Сонату, і на тих, хто мріє її зіграти".

Відмітивши безпосередню участь М.І. Різоля у створенні Сонати, М.Чайкін присвятив цей твір йому.

У 1945 році М.І. Різолі демобілізується і повертається до Києва. Незабаром відбулась довгоочікувана і хвилююча зустріч учасників квартету. Партнери прийшли до єдиної думки продовжити перервану війною спільну роботу. Цьому унікальному ансамблю судилася щаслива творча доля-разом на сцені 50 років, рекорд, який вартий "Книги рекордів Гіннеса".

Один з найстаріших представників баянного мистецтва країни М.І.Різолі – свідок того, як починалося музичне життя України. З березня 1946 року квартет починає працювати в Київській філармонії. Але діяльність Миколи Івановича і в ці роки залишається багатогранною: він екстерном закінчує консерваторію, працює педагогом музичного училища, а в 1948 році запрошений на педагогічну роботу до консерваторії.

Творча діяльність М.І. Різоля в післявоєнні роки безперервно пов'язана з квартетом баяністів Київської філармонії. Так, з ухвалені згоди учасників квартету, він стає його керівником. Миколі Івановичу з самого початку було ясно, що тільки при наявності яскравих індивідуальностей квартет може бути цікавою творчою одиницею. У цьому запорука постійного творчого зростання ансамблю. Вони у складі колективу вигідно доповнюють одне одного, створюючи в цьому різноманітті художню єдність [2].

“Всі четверо учасників колективу-талановиті музиканти з яскраво вираженою індивідуальністю. Слухачі звертають увагу на рідкісну віртуозність Марії Білецької, Раїси Білецької, на широку кантилену Івана Журомського, на концертмейстерсько-диригентський дар Миколи Різоля” [7].

Ще в юності М.І. Різолі звернув на себе увагу музичністю виконання, яка поряд з емоційністю і яскравою образністю, запам'яталась тим, кому довелось слухати його. Не випадково, Г.Благодатов, автор книги “Російська гармоніка” називає М.І. Різоля в числі видатних високопрофесійних баяністів-віртуозів довоєнного часу (4). Риси, властиві М.І. Різолі – солісту, вплинули на формування виконавської манери квартету: “Відмінною виконавською рисою квартету... слід вважати завзятість, живий пульс, схвильованість. Визначним у “різолівців” є яскравість виконавського задуму” [6]. Вони пам'ятали, що виконання тієї чи іншої партії повинно відповідати спільним мистецьким завданням. А для цього кожний виконавець повинен ясно розуміти значення своєї партії в даний момент звучання, що можливо за умови досконалого знання музики.

З цією метою М.І. Різолі використовує такий метод як “персональний аналіз” (у вигляді усної рецензії) виконаної програми: кожний з артистів повинен бути під час виступу настільки уважним, щоб бути готовим зробити критичний аналіз програми концерту. Причому, функції керівника чергової репетиції передаються цьому рецензенту, якому підкоряються всі без виключення члени колективу [15].

Якщо говорити про специфіку звучання колективу, то перш за все, слід відмітити, великі виразові і технічні можливості, якими він володіє: охоплення майже всього оркестрового діапазону, здібність до виконання найтоншої нюансировки і філіровки, безмежна штрихова палітра, широкі фактурні можливості.

Багаторічна діяльність ансамблю дуже вплинула на розвиток баянного виконавства, на утвердження ансамблевої форми як активного пропагандиста музичної культури засобами народних інструментів. Діяльність квартету без сумніву, увійде в історію і вплине на розвиток цього виду мистецтва у майбутньому.

Так, нещодавно у зв'язку з ювілеєм музичної школи в місті Переяслав-Хмельницькому, вже не перший раз звучала музика у виконанні таких відомих майстрів баяна як Сергія Грінченка, В'ячеслава Самофалова, Анатолія Тихончука та Володимира Одинцова, які сьогодні продовжують творчий шлях Квартету баяністів Національної філармонії України [5].

Шлях поступового накопичення досвіду і прагнення до його узагальнення привели Миколу Івановича ще до одного виду діяльності: М.І. Різолі є найвидатнішим методистом. На сторінках своїх робіт він щедро ділиться методичними принципами, які склались у злагоджену систему.

Одна з робіт присвячена принципам застосування п'ятипальцевої аплікатури на баяні [14]. Він вважає, що одноголосні гами зручніше грати без участі великого пальця. На його думку, техніка стрибків на правій клавіатурі баяну також має міцний фундамент при грі чотирма пальцями. Таким чином, за глибоким переконанням М.І. Різоля, розвиваючи одну аплікатурну систему, необхідно вдосконалювати й іншу. “Застосовувати великий палець потрібно, виходячи з музики, керуючись музикою, перш за все!” [16].

Таким чином, М.І. Різолі бачить в аплікатурі проблему не стільки технічну, скільки мистецьку.

Як вченого, М.І. Різоля характеризують широта поглядів, великий діапазон інтересів, глибоке знання музичного мистецтва, а також методологічна чіткість і ясність його праць. Слід також відзначити композиторське обдарування М.І. Різоля, його яскраві імпровізації на баяні. Враховуючи художньо-виразальні й технічні можливості Квартету баяністів, керівник ансамблю зробив багато перекладів симфонічних творів, струнних квартетів, фортепіанних п'єс і навіть хорових партитур з інструментальним супроводом [13]. Він також пише фантазії, сюїти, варіації для баяна на теми популярних народних мелодій – українських, російських, білоруських, інших народів. Більшість із них увійшла до навчального та концертного репертуару.

Коли шістдесят років тому серед баяністів аранжувальників Микола Різолі був одним з перших, то як автор обробок українських народних мелодій і творець українського баянного репертуару він став, звичайно ж, першим. Він також йде попереду за кількістю виданої ним концертної і педагогічної літератури, що становить близько ста збірок (понад 400 друкованих аркушів). Але не тільки в цьому Різолі веде вперед. Він був першим студентом по класу баяна у Київській консерваторії. Перший в Україні лауреат Всесоюзного конкурсу (1939р.). Перший і єдиний керівник Квартету баяністів Київської філармонії, перший в колишньому СРСР професор по класу і перший виконавець, який розробив та використав п'ятипальцеву аплікатуру на баяні (обґрунтовану у спеціальній методичній монографії), перший серед виконавців-баяністів народний артист України.

Видатний діяч українського народно-інструментального мистецтва, музикант великого хисту і яскравою індивідуальністю, талановитий педагог, професор М.І.Різолі зробив вагомий внесок у розвиток баянної культури України [17].

Упевнений, що внесок Миколи Різоля в баянно-акордеонну історію, ще поцінують наші нащадки. Це було зроблено вчасно і якісно. Творчий шлях цього обдарованого музиканта – це насичене концертне життя, і незмінний успіх унікального Квартету баяністів Київської філармонії, засновником і керівником якого впродовж п'ятидесяти років був Микола Іванович [19]. Це яскраві виконавці-випускники класу професора Миколи Різоля- народні артисти України, лауреати міжнародних конкурсів професор НМА В.Бесфамільнов і соліст Національної філармонії С.Грінченко – художній керівник новоствореного Квартету баяністів, професор Донецької філармонії, заслужений працівник культури України М.Михальченко, заслужений діяч мистецтва України Г.Глотко, заслужені артисти України В.Булаво, О.Янкелевич, заслужені працівники культури України А.Тихончук, Є.Каплюк, А.Крюков, Ю.Чуприна, А.Лупашко, М.Єльцев, О.Сиренко.

Серед тих, хто закінчив клас ансамблю – народні артисти Росії І.Шепельський, А.Хижняк, М.Худяков, заслужені артисти України В.Дорухін і М.Шумський, лауреати міжнародних конкурсів – Е.Габніс і Г.Савков, заслужені працівники культури України В.Дяченко та В.Анін, лауреати всеукраїнських конкурсів – В.Рунчак, Г.Козлов, В’ячеслав і Володимир Самофалови, М.Соснюк, А.Гребенюк, І.Марченко, В.Виноградчий. Діяльність випускників М.І. Різоль ще раз доводить, що “школа Різоль” далека від застиглого академізму: це живий, пульсуючий, творчий феномен, що вічно оновлюється та розвивається.

Як бачимо, багато учнів М.І. Різоль мають почесні звання. Але найпрестижнішим знанням залишається – “учень Миколи Івановича Різоль”.

Його уроки різноманітні за формою, змістовні і цікаві. У них і оригінальність мислення, і багатство фантазії, і образні порівняння, аналогії. Микола Іванович виявляє однакову зацікавленість до всіх своїх учнів, незалежно від міри їх обдарованості. Причому, чим скромніші здібності учня, тим сильніше намагання педагога ввести його в світ музики. М.І. Різоль кожний раз шукає і знаходить спеціальні неповторні методи впливу на різних учнів. Будучи проникливим психологом, він намагається розібратись в особливостях характеру своїх студентів, пізнати особистість кожного. В.Бесфамільнов згадує: “Перший урок з М.І.Різольом залишив у мене незабутнє враження. Мені здавалось, що потрібно буде багато грати, отримаю завдання і за роботу...Але все було інакше: Микола Іванович вів зі мною невимушену бесіду, докладно розпитував про сім’ю, друзів, захоплення. Інтуїтивно я відчув у ньому не тільки досвідченого педагога, але й чутливу людину і товариша, палко захопленого своєю роботою. Після знайомства з моєю професійною підготовкою М.І. Різоль відзначив ряд переваг, а потім дуже тактовно і докладно розібрав недоліки. Уроки з ним були настільки цікавими, що вже виступаючи як професійний виконавець, я не пропустив жодного”.

Минули роки. З’явилися послідовники. Учні виростили в зрілих майстрів. М.І. Різоль почав грати на баяні у той далекий час, коли можливості цього інструмента тільки мріялися, а найпопулярнішою була гармошка, примітивна дворядка. Сьогодні ж баяністи мають у своєму розпорядженні чудові концертні інструменти: п’ятирядні, багатотемброві готово-вибірні баяни, можливості яких практично не обмежені. У цій стрімкій еволюції далеко не останнє місце належить і Миколі Різоль, тому що він зростає разом з баяном, а баян вдосконалювався разом з ним.

Вивчення творчого доробку композитора, видатного баяніста, Народного артиста України, професора Національної музичної академії ім. П.І.Чайковського М.І. Різоль є не тільки необхідним елементом професійної майстерності баяніста-виконавця, а й пов’язано з більш масштабним та ґрунтовним процесом збагачення національної баянної виконавської школи, яка неможлива без опанування, насамперед, української музичної спадщини [10].

ЛІТЕРАТУРА

1. Акимов Ю. Николай Иванович Ризоль. / В кн.: Баян и баянисты. Вып. 5. – М., 1981. – С.85-110.
2. Басурманов А. Квартет Ризоль. // Музыкальная жизнь. – 1975. – №6. – С.5.
3. Басурманов А. Справочник баяниста. – М., 1987. – С.103.
4. Благодатов Г. Русская гармоника. – Л., 1960. – С.174.
5. Дебеляк Г., Доброскок О. 60-річчю створення квартету баяністів приурочено // Українська музична газета. – 1999. – № 1.
6. Днепропетровская правда. – 1971. – 3 марта.
7. Красное знамя. – 1954. – 25 июня.
8. Культура і життя. – 1967. – 2 квітня.
9. Лысенко Н. Квартет баянистов Киевской государственной филармонии. – К., 1979.
10. Музыкальная энциклопедия. Т.4. – М., 1978. – С.619.
11. Речь Посполита. – 1944. – №48. – С.3.
12. Ризоль Н. Встречи с полководцем. – М.: Советская музыка, 1967. – №5. – С.151.
13. Ризоль М. Концертні твори для квартету баяністів. – К.: Музична Україна, 1982.
14. Ризоль Н. Принципы применения пятипальцевой аппликатуры на баяне. – М.: Советский композитор, 1977.
15. Ризоль Н. Очерки о работе в ансамбле баянистов. – М.: Советский композитор, 1986. – 220 с.
16. Ризоль Н., Яшкевич И. Школа двойных нот для баяна. – К., 1989.
17. Ризоль М. Слово про баян в Україні // Українська музична газета. – 1998. – №2.
18. Чайкин Н. Уникальный ансамбль. // Советская музыка. – 1981. – №11. – С.6.
19. Украинская советская энциклопедия. – К., 1983. – С.392.

Резюме. В статті автор розглядає аспекти рішення проблем в контексті виконавських і педагогічних принципів Миколи Різоль в розвитку баянного мистецтва України. Почетно і в той же час відповідально бути першим во всіх сферах своєї діяльності. Іменно таким в ділі становлення і популяризації любимого в народі інструмента баяна є Микола Іванович Ризоль – народний артист України, професор, який більше 50 років був керівником Квартету баяністів Київської філармонії.

Ключові слова: баянне мистецтво, музична педагогіка, музичне виховання, методика викладання, формування репертуару майстерство баяніста, критичний розум, специфіка, виконавські і педагогічні принципи.

The summary. *It is an honourable and responsible task to be the earliest explorer in any field of human activities. Just that very person is Mykola Rizol', whose name is connected with popularization of the bayan, a famous musical instrument. M. Rizol' – professor, People's artist of Ukraine, an unfailing leader of the Quartette of Bayan players of Kyiv Philharmonic Society for a period of 50 years. The author pays attention to the aspects of solving problems dealing with the significance of M. Rizol' s pedagogical and performing principles in the development of Ukrainian bayan art.*

Key words: *the bayan art, musical pedagogics, musical education, the methodics of teaching, formation of the repertory, the mastery of a bayan performer, critical mind, specific features, technical skills and pedagogical principles.*

Одержано редакцією 20.10.2005.

УДК: 37(477.81/.82),,15/17”

О.А. ГЕРАСИМЕНКО

ОСВІТНІ ЗАКЛАДИ НА ВОЛИНІ XVI – XVIII СТОЛІТЬ

Резюме. *У статті розглядаються ареал поширення, характеристики та роль освітніх закладів Волині XVI – XVIII століть, як структурного елементу міської культури та специфічного, історичного, соціокультурного феномену.*

Ключові слова: *Волинь, освіта, культура, історія, місто, просвітництво, міщани, братські школи, єзуїти, василіани, піяри, цехи, Острозька Академія, Остріг, Луцьк, Кременець.*

В XVI – XVIII століттях прослідковується домінуюча роль міста в загальноєвропейському масштабі, що не було винятком для міст України, котрі входили до складу Великого князівства Литовського і королівства Польщі. Історія більшості середньовічних міст щільно пов'язана з розвитком торгівлі, діяльністю цехів та освітньо-просвітницьких закладів, які виступають вагомим чинником в процесі їх усамостійнення.

Розглядаючи культуру Волині XVI – XVIII ст. не можливо обминути питання існуючих освітніх закладів на її території в даний період, та їх ролі в історії культури. Такий аналіз буде неповним якщо не зазначити про існування багатьох релігійних конфесій в цей час. Перш за все необхідно згадати такі як православні, католицькі та уніатські, що прагнули об'єднання католицизму та православ'я на території Волині. Кожні з них надавали освіту населенню в специфічних закладах освіти, переслідуючи певний власний намір: утримання влади шляхом впливу через навчальні предмети.

З історіографічних та джерелознавчих джерел можна відмітити роботу О. В. Черкасова [8] в якій подані, систематизовані та проаналізовані наукові дослідження XIX-XXст. присвячені розвитку освітньої справи в Україні зокрема братських шкіл.

Освітні заклади та їх діяльність привертали багатьох відомих дослідників: Я. Головацького, М. Грушевського, І. Огієнка, І. Франка, О. Єфименка, С. Голубева, Я. Ісаєвича, К. Харламповича та ін. Різні аспекти досліджуваної теми являються актуальними й нині, що впливає з результатів публікацій в різних виданнях наприклад: Т. Шевченко, В. Г. Балушок, О. Карлін, Т. В. Восцька, Н. К. Петрук, С. Марченко, О. А. Бірюліна, О. О. Рисак, О. В. Халецького, В. І. Яременко, Г. Ф. Марискевич, Т. Г. Марискевич, Б. Колосок, Г. Л. Марохін та ін.

Дослідниками з'ясовано історію походження освітніх закладів, їх місце розташування, етапи розвитку й занепаду, ареал поширення та впливу на той чи інший регіон. Подається інформація про структуру цих установ, організацію навчального процесу, обсяг дисциплін, підручників і методики студій, виховної роботи з учнями їх чисельність та викладацький склад, фундаторів й засновників. Проводячи студіювання та аналіз багатьох робіт можна вивести такі передумови створення освітніх закладів:

- Релігійні. Експансія католицизму, унія 1596 року були поштовхом до згуртування представників різних суспільних угруповань для захисту національних прав уособлюваних в церкві й вірі.
- Громадсько-політичні. Міщани, зовсім витіснені з політичного життя, бо були позбавлені участі у сеймах, хотіли впливати на короля посередництвом шляхти. Тому останні залучали до створення освітніх закладів та утримання їх у тій вірі яка насаджувалась тією чи іншою національною спільнотою. Кожна з них розуміла про необхідність виховання власної аристократії, державних та громадських діячів. Людей такого типу могла б підготувати тільки школа вищого типу європейського зразка.
- Морально-етичні. Моральна деградація церковної верхівки, неспроможність і небажання дбати про церковні справи змусили міщан встановити колективний патронат над церквою, добиватися законності його від східних патріархів.
- Ідеологічні. Реформаційні течії: соцініанство, протестантизм справляли значний вплив на тогочасне життя. Проголошуючи віротерпимість й свободу думки сприяли розвитку вільнодумства. Реформаційний рух сприяв для збудження народного мислення.
- Психологічні. Міщанин з тогочасним рівнем менталітету був відкритий для сприймання нового, прогресивного, на відміну від консервативного сільського населення. Тому саме міщани стали ідейними надхненниками заснування братств та шкіл їх найактивнішою частиною, ядром цих організацій [4, 50-51].
- Професійні. Відзначаючи те, що освітні заклади формувались в своїй суті на духовних й релігійних основах професійне навчання мало вже свої прояви і зумовлено вузькоспеціалізованим виробництвом в

З М І С Т

<i>Постоловський Р.М.</i> До двадцятиріччя кафедри професійної педагогіки і трудової підготовки.....	3
<i>Янцур М.С.</i> Перспективи реформування трудової підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів	4
<i>Кирильчук Ю.В.</i> Проблеми підготовки вчителя освітньої галузі „Технологія”	10
<i>Мегем Є.І.</i> Визначення компонентів системи методичної підготовки майбутніх вчителів трудового навчання з проектно-технологічної діяльності	13
<i>Разумна Г.І.</i> Навчальний предмет як засіб естетичного виховання майбутніх вчителів трудового навчання	17
<i>Тюска В.Б.</i> Проблема творчості майбутнього педагога у сучасних психолого-педагогічних дослідженнях	20
<i>Шутяк В.Г.</i> Особистісно-орієнтований підхід у трудовому навчанні молодших школярів	23
<i>Літковець О.Д.</i> Психолого-педагогічні умови формування графічних вмінь в учнів початкових класів	29
<i>Кашуба О. М.</i> Організація навчально-виховної діяльності на основі сприйняття й передачі інформації у початкових школах Німеччини.....	34
<i>Хоронжевський О.М, Янцур М.С..</i> Сформованість знань з культури праці та гігієнічної культури в учнів основної школи.....	38
<i>Войтко А.І.</i> Професійні проби як засіб підготовки учнів 8 – 9 класів до вибору професії.....	43
<i>Саух О.М.</i> Особистісні умови професійного самовизначення.....	45
<i>Ковальська Н.М.</i> До проблеми формування готовності старшокласників до свідомого вибору професії в сфері менеджменту	51
<i>Янцур М.С., Єзерська Н.Р.</i> Професійна спрямованість учнів 9-х класів північно-західного регіону України.....	54
<i>Парховнюк Г. О., Сингаївський Д.В.</i> Формування готовності до професійної діяльності старшокласників з використанням дидактичного комп’ютерного середовища.....	60
<i>Шкворець О.В.</i> Особливості використання образно-асоціативного підходу у проектуванні одягу.....	62
<i>Янцур М.С., Симонович Н.В.</i> Індивідуалізація процесу навчання учнів 8-9 класів конструюванню швейних виробів на основі диференційованих завдань	65
<i>Фешук Ю.В.</i> Шляхи розвитку просторового мислення студентів за допомогою комп’ютерної графіки	69
<i>Войтко А.І.</i> Підготовка студентів до профорієнтаційної роботи з учнями в процесі педагогічної практики.....	71
<i>Бордюк Н.А., Бордюк М.А.</i> Педагогічні особливості вивчення фундаментальних дисциплін студентами спеціальності „Педагогіка і методика середньої освіти. Трудове навчання” в умовах нового освітнього простору	73
<i>Дем’яненко Т.П.</i> Шляхи вдосконалення змісту підготовки учнівської молоді до підприємницької діяльності в процесі трудового навчання.....	77
<i>Пшеничний В.В.</i> Методика навчання студентів розробці конструкторської документації за монопроекцією	80
<i>Федчишин Н.О.</i> Виховуюче навчання в контексті педагогічної теорії І.Ф. Гербарта	81
<i>Васильченко Г.Ю.</i> Проблеми активізації пізнавальної діяльності студентів у вищих педагогічних навчальних закладах	84
<i>Носова І.О.</i> Деякі аспекти професійної адаптації майбутніх вчителів трудового навчання.....	88
<i>Парасюк І.А.</i> Проблеми національно-громадянського виховання студентів	91
<i>Петрук Є.О.</i> Педагогічні коледжі технічного спрямування та стан графічної підготовки в них	95
<i>Козяр М.М.</i> Шляхи вдосконалення графічної освіти студентів в умовах застосування інформаційних технологій	98
<i>Мазурок В.Г.</i> Педагогічні умови формування в студентів системи понять еколого-економічного змісту	103
<i>Набочук Ю.К., Павлова Н.С.</i> Управління розумовою діяльністю школярів на уроках інформатики	112
<i>Білинська В.Л.</i> Роль шкільного садівництва і городництва в навчально-виховному процесі початку ХХ століття	116
<i>Димченко С.С.</i> Педагогічні ідеї та досвід М.І. Різоля в контексті розвитку українського баянного мистецтва	120
<i>Герасименко О.А.</i> Освітні заклади на Волині ХVІ – ХVІІІ століть	125
<i>Маццишина З.А.</i> Виховні аспекти декоративно-прикладного мистецтва в педагогічній думці України початку ХХ століття.....	128
<i>Малафійк І.В.</i> Дидактичний принцип системності.	132
<i>Відомості про авторів</i>	136

Наукове видання

**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ
В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 33

Заснований у 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.
Технічний редактор Кравчук В.Ю.
Комп'ютерна верстка Лазарчук В.В., Зброжек Д.Г.

Здано до набору 12.11.2005 р. Підписано до друку 30.12.2005 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 21,18. Обл. вид. арк. 21,49. Замовлення № 13/1. Наклад 120.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і трудової підготовки (к. 98,
тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59 **ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ
ОСВІТИ: ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ.** Наукові записки Рівненського державного
гуманітарного університету. Випуск 33. — Рівне: РДГУ, 2005. — 138 с.

ISBN 966 — 7281 — 08 — 4.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем педагогіки, дидактики, історії педагогіки, теорії і методики трудової підготовки, профорієнтації, виховання дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, практичних працівників освіти, керівників загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

ББК 74.20